

فلسفه حقوق

بخش ترجمه: بهروز جندقی

ویراستار علمی: محمد حبیبی مجنده
اسماعیل نعمت‌اللهی
سید علیرضا میربد

بخش تألیف: محمود حکمت‌نیا
مادر قربان‌نیا
غلامرضا پیوندی

پژوهشگاه فرهنگ، اندیشه و اسلام
سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

فلسفه حقوق

بخش ترجمه: روز جندقی
بخش تألیف: محمّد حکمت‌نیا، ناصر قربان‌نیا و غلامرضا پیوندی
ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۳۰۰

قیمت: ۴۲۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

چاپ و صحافی: هنگام

عنوان و نام پدیدآور: فلسفه حقوق / بخش ترجمه: بهروز جندقی.
بخش تألیف: محمود حکمت‌نیا، ناصر قربان‌نیا و غلامرضا پیوندی
مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری: ۵۶ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۳۶۸-۶

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: حقوق - فلسفه - مقاله‌ها و خطابه‌ها.

موضوع: Law—Philosophy—Addresses, essays, Lectures

شناسه افزوده: جندقی، بهروز، ۱۳۴۹.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ / ف۸ ۲۳۰ K

رده‌بندی دیویی: ۲۴۰/۱

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۳۶۲۱۳

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۵.....	بیان گفتار.....
۱۹.....	فلسفه فلسفه ای مضاف.....
۲۹.....	فلسفه حقوق.....
۴۹.....	فلسفه فقه و حقوق اسلام.....
۵۴.....	۱. میناشناسی نظام حقوق اسلام.....
۵۶.....	۲. منبع شناسی.....
۵۸.....	۳. روش شناسی.....
۵۹.....	۵. موضوع شناسی.....
۶۴.....	۶ حکم شناسی.....
۶۵.....	۱-۶ شمول زمانی شریعت.....
۶۶.....	۲-۶ شمول افرادی شریعت.....
۶۸.....	۳-۶ نسبت شریعت با شرایع پیشین.....
۶۸.....	۴-۶ رابطه شریعت با عرف.....
۶۹.....	۵-۶ شمول مکانی شریعت.....
۶۹.....	۶-۶ شمول شریعت نسبت به احکام عذمی.....
۷۱.....	۷-۶ شمول بیانی خطابات شریعت.....
۷۴.....	منابع.....
۸۳.....	فلسفه مجازات.....

۸۳	مقدمه
۸۴	۱. مقصود از «فلسفه مجازات»
۹۱	۲. فلسفه مجازات در اسلام
۱۰۱	۳. اصول حاکم بر مجازات اسلامی
۱۰۲	۴. توجه به شخصیت مجرم در مجازات‌های اسلامی
۱۰۸	۵. توبه و اصلاح مجرم، عامل سقوط مجازات
۱۱۰	۵-۱. توبه پیش از دستگیری مجرم و اثبات جرم
۱۱۳	۵-۲. توبه پس از اثبات جرم با اقرار
۱۱۴	۶. مجازات به سبب شبهه
۱۱۵	۷. قسامه و بازداشت
۱۱۷	۸. مجازات مجنون
۱۱۹	۹. تداخل مجازات‌ها
۱۲۳	حکمت‌های کیفر در نظام جرمی اسلام
۱۲۴	مقدمه
۱۳۱	۱. نگاه جزئی به برخی کیفرها
۱۳۱	۱-۱. کیفرهای حدی
۱۳۱	۱-۱-۱. ویژگی‌های کیفرهای حدی
۱۳۳	۱-۱-۲. تمحیص در حدود
۱۳۶	۱-۱-۳. حدود بر مبنای مسامحه و تخفیف
۱۳۷	۱-۲. کیفر قصاص
۱۴۱	۱-۳. کیفرهای تعزیری
۱۴۲	۲. اهداف کلی کیفر
۱۴۳	۲-۱. اهداف ناظر بر جامعه
۱۴۳	۲-۱-۱. اجرا و تأمین عدالت
۱۴۵	۲-۱-۲. پاسداشت حدود و حریم الهی
۱۴۶	۲-۱-۳. مبارزه با فساد و تباهی
۱۴۶	۲-۲. اهداف ناظر بر مرتکب و قربانی جرم

۱۵۰	۲-۲-۱. دفع جرم
۱۵۰	۲-۲-۲. بازدارندگی
۱۵۳	۲-۲-۳. حمایت از جامعه و حفظ نظام اجتماعی
۱۵۵	۲-۲-۴. اصلاح و بازپروری مجرم
۱۵۸	۲-۲-۵. تشفی خاطر قربانی جرم
۱۶۰	نتایج
۱۶۱	منابع

فلسفه حقوق ۱۶۵

۱۶۸	۱. حقوق به عنوان عقل
۱۷۰	۲. حق به عنوان اراده
۱۷۳	۳. قانون به عنوان عرف
۱۷۴	۴. قوانین و ارزش‌ها
۱۷۶	۵. حقوق به عنوان سیاست

فلسفه حقوق اسلامی ۱۷۹

۱۸۱	۱. وحی
۱۸۲	۲. اصول فقه
۱۸۵	۳. فروع فقه
۱۸۶	۴. گرایش‌های جدید

مسائل فلسفه حقوق ۱۸۹

۱۹۳	۱. مسائل مربوط به تعریف و تحلیل
۱۹۳	۱-۱. تعریف حقوق
۱۹۴	۱-۲. تعاریف واژگانی و موارد عدول از آنها
۱۹۵	۱-۳. تعاریف عمل‌گرایانه
۱۹۵	۱-۴. مسائل ساختاری
۱۹۶	۱-۵. اجبار و اخلاق
۱۹۷	۱-۶. تحلیل مفاهیم حقوقی

- ۱-۷. تمهیدات یا تکالیف حقوقی ۱۹۸
- ۱-۸. معاملات حقوقی ۲۰۰
- ۱-۹. قصد ۲۰۴
۲. مسائل مربوط به استدلال حقوقی ۲۰۷
- ۲-۱. قانون و سابقه قضایی (قاعده سابقه) ۲۰۸
- ۲-۲. استدلال قیاسی ۲۱۰
- ۲-۳. استدلال استقرایی ۲۱۱
- ۲-۴. نظریات توصیفی و دستوری ۲۱۴
- ۲-۵. روش‌های کشف و معیارهای ارزیابی ۲۱۶
- ۲-۶. قواعد بین قواعد نامعین ۲۱۷
- ۲-۷. قواعد نامعین ۲۱۹
- ۲-۸. قواعد مربوط به ادای دعا ۲۲۲
۳. مسائل مربوط به نقد حقوق ۲۲۴
- ۳-۱. انتقاد از تحلیل محض ۲۲۴
- ۳-۲. پاسخ به انتقادات ۲۲۵
- ۳-۳. معیارهای ارزیابی ۲۲۶
- ۳-۴. قواعد ماهوی ۲۲۷
- ۳-۵. قواعد شکلی ۲۳۰
- ۳-۶. عدالت و سودمندی ۲۳۳
- ۳-۷. عدم کفایت سودگرایی ۲۳۳
- ۳-۸. استدلال اخلاقی برای برابری ۲۳۴
- ۳-۹. تعهد به اطاعت از قانون ۲۳۶
- حقوق و اخلاق ۲۳۹
۱. دو سنت ۲۴۱
۲. اصل زیان میل ۲۴۵
۳. مناظره جاری / دولین ۲۴۹
۴. نظر دورکین درباره «تمایلات برونوی» ۲۵۱

پدیدارشناسی حقوق..... ۲۵۵

فلسفه حقوق تحلیلی..... ۲۶۳

۱. مکتب تحلیلی حقوق و آموزه آن..... ۲۶۳

۲. پوزیتویسم حقوقی..... ۲۶۶

۳. استفاده از روش قیاسی..... ۲۶۷

۴. مکاتب رقیب..... ۲۶۸

۱. مسائل حقوق‌شناسی تحلیلی..... ۲۶۸

۶. تحلیل مفهوم «حقوق»..... ۲۶۹

۷. تعریف اصطلاحات ریه..... ۲۶۹

۸. تعریف تقابلی اصطلاحات اولیه..... ۲۷۱

۹. تحلیل دیگر الیم ر تفاوت‌ها..... ۲۷۳

نظریه اجتماعی و حقوق..... ۲۷۵

۱. جامعه مدنی و مدرنیته..... ۲۷۸

۲. علم حقوق و علم جامعه..... ۲۸۲

۳. حقوق در نظریه اجتماعی کلاسیک..... ۲۸۵

۴. حقوق و نظریه اجتماعی جدید..... ۲۸۹

۵. تصویرهایی از حقوق معاصر..... ۲۹۲

رویکرد اقتصادی به حقوق..... ۲۹۵

۱. مفهوم بازدهی اقتصادی..... ۲۹۷

۲. قضیه اصلی کواس..... ۳۰۱

۳. قضیه کواس در عمل؛ قراردادها و مسئولیت‌های مدنی..... ۳۰۴

مطالعات حقوقی انتقادی..... ۳۰۹

مقدمه..... ۳۱۲

۱. مطالعات حقوقی انتقادی در آمریکا..... ۳۱۳

۲. مطالعات حقوقی انتقادی در آلمان و بریتانیا..... ۳۱۸

۳. مرور نظری..... ۳۲۲

۴۱۵.....	۵. آزادی به معنای نبودن اجبار
۴۱۶.....	۶. قضاوت‌های اخلاقی و مسئولیت
۴۱۸.....	۷. آزادی به معنای خودمختاری
۴۱۹.....	۸. جبرگرایی
۴۲۱.....	۹. جبرگرایی افراطی
۴۲۲.....	۱۰. مسئولیت حقوقی و مجازات
۴۲۳.....	۱۰-۱. عنصر معنوی جرم
۴۲۴.....	۱۰-۱-۱. اعتراض به عنصر معنوی
۴۲۵.....	۱۰-۱-۲. معیارهای عنصر معنوی جرم
۴۲۶.....	۱۰-۲. جنون کُری
۴۲۸.....	۱۱. رویکردی نظریت مسئولیت اخلاقی
۴۳۱.....	هنجارهای حقوقی
۴۳۴.....	۱. هنجارمندی و توصیف
۴۳۶.....	۲. نظریه عادت
۴۳۹.....	۳. هنجار به عنوان تفسیر
۴۴۵.....	عدالت
۴۴۶.....	۱. اعمال و تصمیم‌های عادلانه
۴۵۰.....	۲. معیارهای یک رویه یا قاعده عادلانه
۴۵۷.....	۳. معیارهای عدالت توزیعی
۴۵۹.....	۴. عدالت و درستکاری
۴۶۱.....	حق‌ها
۴۶۳.....	۱. نظریه‌های حقوقی درباره حق‌ها
۴۶۶.....	۲. حق و تکلیف
۴۷۲.....	۳. حق اخلاقی و حق طبیعی
۴۷۷.....	۴. حقوق بشر
۴۷۹.....	هرمنوتیک حقوقی

- ۴۸۰.....
- ۴۸۲..... ۱. حقوق، لغت‌شناسی و هرمنوتیک
- ۴۸۶..... ۲. هرمنوتیک و حقوق
- ۴۸۸..... ۳. فلسفه زبان، رویه قضایی و هرمنوتیک
- ۴۹۱..... ۴. هرمنوتیک انتقادی حقوقی
- ۴۹۴..... **استدلال و تفسیر حقوقی**
- ۴۹۶..... ۱. استدلال حقوقی و مسائل موضوعی
- ۴۹۷..... ۲. تراعد به عنوان دلیل: آیا به طور قیاسی اعمال می‌گردند؟
- ۴۹۸..... ۳. این وجود قواعد؛ مناسب‌بودن و استدلال خطابی
- ۴۹۹..... ۴. ابعاد شکلی، ۳. تئمان عقلانی
- ۵۰۰..... ۵. مورد، دیگر قواعد؛ دلایل استثنائکننده
- ۵۰۱..... ۶. استدلال حقوقی، غیر از قیاس
- ۵۰۲..... **کیفر و مسئولیت**
- ۵۰۳..... ۱. کیفر چیست؟
- ۵۰۴..... ۲. هدف از کیفر
- ۵۰۵..... ۳. نظریه‌ای دیگر درباره کیفر
- ۵۰۶..... ۴. مسئولیت
- ۵۰۷..... ۵. عمل غیرقانونی
- ۵۰۸..... ۶. مسئولیت و عذر موجه
- ۵۰۹..... **نمایه اعلام**
- ۵۱۰..... **نمایه اصطلاحات**

پیشگفتار

در پرتو یروژن انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به‌ویژه تعالیم متعالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مترقی و نجات‌بخش آدمی، در عرصه سیاست‌های معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم و حیانی و ارزش‌های اسلامی از سوی ملت‌سپنداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح ستم‌ستیزی در آنان شد. از سوی دیگر، باعث نمایان‌ترشدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مکاتب بسری و نظام‌های مبتنی بر آنها شد.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظریه‌پروری و نوآوری درباره زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظام‌های اجتماعی و سیاسی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، اجتماعی و شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت‌های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع هکثر از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و بین و عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقلار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی - پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی ممحض و کارآمدی را فرض می‌نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد علمی - فکری حسب‌الأمر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی

آیست الله العظمیٰ خاتمه‌ای (مد ظله‌العالی) و با تلاش فراوان حجت‌الاسلام والمسلمین علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

پژوهشکده نظام‌های اسلامی که مشتمل بر پنج گروه اقتصاد، فقه و حقوق اسلامی، سیاست، اخلاق و مدیریت اسلامی است، به طور خاص با مطالعه نظام‌های اجتماعی، اهداف ذیل را تعقیب می‌کند:

۱. کشف و احیای نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۲. تحقیق، تبیین مبانی و مباحث اساسی نظام‌های اجتماعی اسلام و ارائه الگوهای کاربردی در قلمرو آن؛

۳. آسیب‌شناسی نظری و کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدرسانی به متولیان امور و بسترسازی برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛

۴. تحقیق در باب مسائل مستحدثه با انگیزه گسترش‌یابی در زمینه نیازهای نوپیدای فقهی؛

۵. پاسخ‌گویی به شبهات مطرح در باب فقه، نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۶. شناخت و نقد علمی مکاتب و نظام‌های معارض.

مجموعه حاضر که ترکیبی از مقالات تألیفی و ترجمه‌مقالات علمی است، در حوزه فلسفه حقوق است، نتیجه تلاش علمی آقایان دکتر محمود حکمت‌نیا، دکتر ناصر قربان‌نیا و دکتر غلامرضا پیوندی، و بخش ترجمه مقالات توسط دکتر بهروز جندقی با ویراستاری علمی آقایان دکتر محمد حبیبی مجنده، دکتر اسماعیل نعمت‌اللهی و سیدعلیرضا میربد می‌باشد. این مجموعه در گروه فقه و حقوق اسلامی پژوهشکده نظام‌های اسلامی تدوین شده است و به موضوع فلسفه حقوق و نیز فلسفه حقوق کیفری می‌پردازد.

فلسفه‌های مضاف همیشه عنوان ترکیبی از دو امر است: «فلسفه» به عنوان امر مضاف و «مقوله یا دانشی که فلسفه به آن اضافه می‌شود» که از آن به مضاف‌الیه یاد می‌کنیم. از آنجا که تلاش بر این است صرف‌نظر از مضاف‌الیه، این حوزه معرفتی به صورت مجرد و انتزاعی بررسی شود و از سوی دیگر، از حوزه فلسفه مطلق که به وجودشناسی تخصیص یافته است، مجزا گردد، از عنوان به «فلسفه مضاف» یاد می‌شود. برخی از صاحب‌نظران فلسفه مضاف را دانش مطالعه فرانکر/ عقلانی احوال و احکام کلی یک علم یا رشته علمی - همچون علم جامعه‌شناسی و علوم انسانی - یا یک هستی‌مند دستگاه یا انگاشته حقیقی یا اعتباری - مانند جامعه و علم - دانسته‌اند. ارکان این تریاد شامل سه امر می‌باشد: «روش»، «موضوع» و «متعلق موضوع». روش جامعه مضاف، در این تعریف، فرانکر/ عقلانی قلمداد شده است. موضوع مطالعه، احوال و احکام کلی است و متعلق این احوال و احکام، یک علم، رشته علمی یا یک هستی‌مند دستگاه‌وار انگاشته حقیقی یا اعتباری است.

یکی از فلسفه‌های مضاف، فلسفه حقوق است. این حوزه به عنوان یک حوزه معرفتی معین و به خصوص با ساختار تعریفی، منطقی، سابقه‌چندانی ندارد. علاوه بر این باید گفت حتی اصطلاح مردم فلسفه حقوق نیز قدمتی ندارد. هگل بنا به یک تفسیر، این اصطلاح را برای نخستین بار در نامگذاری کتاب خویش به کار برد. در هر صورت، فلسفه حقوق مجعول این مباحث است که به صورت بیرونی و انتقادی و عقلانی حقوق را بررسی می‌کند و به پرسش‌های اساسی آن صرف نظر از هر نظام حقوقی پاسخ می‌دهد. مترجم به اینکه ادبیات این بحث در ایران کافی به نظر نمی‌رسد و اکثر مباحث فلسفی در حوزه حقوق در دانشنامه‌ها و دائرةالمعارف‌ها در سطح دنیا وجود دارد؛ بنابراین گروه تصمیم گرفت حجم قابل توجهی از مقالات فلسفه حقوقی را ترجمه و تألیف کرده، به جامعه علمی کشور ارائه نماید؛ از جمله مقالات: فلسفه حقوق اسلامی، حقوق و اخلاق، پدیدارشناسی حقوق، رویکرد اقتصادی به حقوق،

هرمنوتیک حقوقی، فلسفه حقوق پُست‌مدرنیستی، فلسفه حقوق نشانه‌شناختی، هنجارهای حقوقی، کیفر و مسئولیت، فلسفه مجازات و

در ذیل بحث از فلسفه حقوق، می‌توان از مباحث فلسفه حقوق کیفری نیز یاد کرد که با نگاهی بیرونی به حقوق کیفری، به پرسش‌های اساسی در حوزه حقوق کیفری - مانند توجیه و فلسفه کیفر، جرم‌انگاری و کیفرگذاری و... - پاسخ می‌دهد.

بر خود فرض می‌دانیم از محققان محترم آقایان دکتر محمود حکمت‌نیا، عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، دکتر ناصر قربان‌نیا، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد، دکتر غلامرضا پیوندی، عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و مترجم محترم جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای بهروز جندقی، عضو گروه فقه و حقوق قضایی جامعه‌المصطفی‌العالمیه و همچنین از ویراستاران علمی بخش ترجمه، آقایان دکتر محمد حبیبی مجنده، عضو هیئت علمی دانشگاه مفید، دکتر اسماعیل نعمت‌اللهی، عضو هیئت علمی دانشگاه قم و سیدعلیرضا میرید و نیز نظارت علمی اعضای محترم شورای علمی گروه فقه و حقوق اسلامی به‌ویژه جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر علی محمدی جورکویه که در به‌ثمر رسیدن این تحقیق ما را یاری داده‌اند، کمال تشکر و قدردانی خود را ابراز نماییم.

گروه فقه و حقوق اسلامی
پژوهشکده نظام‌های اسلامی